

μοντέρνου μυθιστορήματος, ὅν τόν ἐπισκοπήσουμε στήν ὀλότητά του, παρέμεινε μιά ἀμφισημία, ἡ ὅποια στή λυρική ποίηση εἴτε ἔξελειψε εἴτε ἔπαιξε πολύ μικρότερο ρόλο μετά τήν ὀλοκληρωτική ἐπικράτηση τοῦ ἐλεύθερου στίχου. Οἱ πεζογράφοι, δηλαδή, μπόρεσαν νά ἀποκοποῦν λιγότερο καὶ ὄχι κατά πλειοψηφία ἀπό τίς παραδοσιακές μορφές καὶ τά ὑφολογικά μέσα (κατά πόσσο αὐτό ἔχει νά κάμει μέ τήν ἴδια τήν ὑφή τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ τῆς λυρικῆς ποίησης δέν χρειάζεται νά τό ἔξετάσουμε ἐδῶ) καὶ ἔτσι ἐμφανίσθηκε τό φαινομενικό παράδοξο, ὅτι ἡ διάλυση τοῦ περιεχομένου τῆς ἀστικῆς σύνθεσης συντελέσθηκε στό μοντέρνο μυθιστόρημα μέ γλωσσικά καὶ ὑφολογικά μέσα πού ἀνῆκαν στίς ὑψηλότερες ἐπιδόσεις τοῦ ἀστικοῦ μυθιστορήματος. Ἐδῶ πρέπει λοιπόν νά διασκρίνουμε ἀνάμεσα στή διάλυση τοῦ περιεχομένου καὶ στή διάλυση τῆς μορφῆς τοῦ ἀστικοῦ κανόνα. Ὁ ἐπηρεασμός τῆς γλώσσας τοῦ μοντέρνου μυθιστορήματος ἀπό τή γλώσσα τῆς μοντέρνας λυρικῆς ποίησης ἥταν συνέπεια τῆς δεύτερης. Ἀρχίζουμε ὡστόσο ἀπό τήν πρώτη, ἡ ὅποια συντελέσθηκε πρῶτα-πρῶτα μέ τή μετωπική ἐπίθεση ἐνάντια στήν ἀστική εἰκόνα γιά τόν ἀνθρωπο καὶ στό ἀστικό ἰδεῶδες τῆς προσωπικότητας. Γνωρίζουμε (κεφ. II, 2) ὅτι τό ἰδεῶδες αὐτό εἶχε δύο θεμελιώδεις ἐπόψεις: ἀπό τή μιά ἡ προσωπικότητα ὅφειλε νά πραγματώσει καὶ νά ἔνσαρκώσει μέ τόν τρόπο της τή σύνθεση Λόγου καὶ ψυχορμήτου ἡ φύσης καὶ πολιτισμοῦ, κι ἀπό τήν ἄλλη νά ἔξαντικειμενικεύσει τήν ἀτομικότητά της, δηλαδή νά τήν ἀναπτύξει στό πλαίσιο τῆς κοινωνίας καὶ σέ συμφωνία μέ ὑπερατομικές κανονιστικές ἀρχές καὶ ἀξίες. Καὶ οἱ δύο ἐπόψεις ἐρείζονταν στό ἀνθρωπιστικό παιδευτικό ἰδεῶδες καὶ ἐπηρέασαν ἀποφασιστικά τήν ὑφή τοῦ κατ' ἔξοχήν ἀστικοῦ μυθιστορήματος, τοῦ Bildungsroman, δηλαδή τοῦ παιδευτικοῦ μυθιστορήματος ὃπου περιγράφεται ἡ διαμόρφωση ἐνός χαρακτήρα. Τό Bildungsroman στηριζόταν στήν ἀντίληψη ὅτι τό (λογοτεχνικό ἐνδιαφέρον) πρόσωπο κατέχει μιά πάγια ούσια, ἡ ὅποια ἀρχικά ὑπάρχει ως καταβολή καὶ πρέπει νά διατρέξει μιάν ἔξελιξη γιά νά πραγματοποιήσει τίς δυνατότητές της καὶ νά φτάσει στήν αὐτογνωσία· ὡστε ἡ ἔξελιξη φαινόταν ἀπαραίτητη γιά τή διαμόρφωση μᾶς ὀλόπλευρης προσωπικότητας, συνάμα: ὅμως ἥταν ἔξελιξη ἐνός ἐξ ἀρχῆς ὑφιστάμενου ούσιωκοῦ πυρήνα. Μποροῦσε νά είναι, καὶ μάλιστα ἥταν ἀναγκαστικά, γεμάτη συγκρούσεις καὶ ἀντιφάσεις, ὅμως οἱ συγκρούσεις καὶ οἱ ἀντιφάσεις χρησίμευαν ἐν τέλει στό νά κάμουν τήν τελική σύνθεση μεστή περιεχομένου. Γιατί ἡ ἔξελιξη ὅφειλε ὀπωσδή-

ποτε νά όδηγήσει στή σύνθεση· συντελοῦνταν βέβαια μέσα σέ συνθήκες ένίστε άπρόβλεπτες καί ἀνεξέλεγκτες, ώστόσο ὁ ἥρωας, τουλάχιστον στήν ίδεώδη περίπτωση, ήταν σέ θέση νά τίς ἀξιοποιήσει ἡ καί νά τίς πλάσει σύμφωνα μέ τούς δικούς του ἀνώτερους σκοπούς ἡ τό δικό του ίδεωδες αὐτοπραγμάτωσης. Στή συνεχή του ἀναμέτρηση μέ τούς ἀντικειμενικούς ὅρους τῆς ἐξέλιξής του ἔξαντικειμενίκευε τήν ἐξέλιξή του τήν ίδια, δηλαδή δέν χανόταν στόν λαβύρινθο τῶν προσωπικῶν του βιωμάτων καί μανολόγων — οὔτε καί χανόταν τό Bildungsroman μέσα στίς ψυχολογικές ἀνοικύσεις. Φυσικά ἐμπεριεῖχε μάν ούσιαστική ψυχολογική διάσταση, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἀπό μερικές ἀπόψεις συνέχιζε τό ἀστικό συναισθηματικό μυθιστόρημα τοῦ 18ου αἰ., ὅμως τό χυρίως ψυχολογικό μυθιστόρημα εύδοκίμησε σέ μιά κατοπινότερη φάση τῆς ἐξέλιξης τοῦ εἶδους, ὅταν τό πρόβλημα δέν ήταν πιά ἡ (δια)μόρφωση, παρά ἡ διάλυση τοῦ ἀστικοῦ προσώπου. Ἀντίθετα, τό Bildungsroman συνδέεται ἡδη ἀπό τή γενική του σύλληψη μέ ἄλλα τυπικά προϊόντα τοῦ ἀστικοῦ πνεύματος, ὅπως οἱ βιογραφίες μεγάλων ἀτόμων. Γιατί καί στίς δύο περιπτώσεις ἐπιχειρεῖται συνειδητά καί περιγράφεται διεξοδικά ἡ ἔνταξη τοῦ προσώπου σέ ὅρισμένο περιβάλλον, ἐνῶ ἐπί πλέον ὁ χρόνος παραμένει ὁ καθοριστικός παράγοντας τῆς αἰσθησης τοῦ κόσμου.

Σέ ἀντιστοιχία μέ τίς δύο ἐπόψεις τοῦ ἀστικοῦ ίδεώδους τῆς προσωπικότητας τό Bildungsroman ήταν ἀνθρωποκεντρικό καί ρεαλιστικό. Δέν φαίνεται λοιπόν παράξενο πού οἱ διάφορες κατευθύνσεις τῆς πρωτοπορίας ζήτησαν ρητά ἀφ' ἐνός τόν ἐξοβελισμό τοῦ ἐγώ καί τῶν προβλημάτων του καί ἀφ' ἑτέρου τή συντριβή τοῦ ἀδροῦ περιγράμματος τοῦ ρεαλιστικοῦ μυθιστορήματος. Καί οἱ δύο αὐτές ἀπαιτήσεις ἵκανοποιήθηκαν νωρίτερα ἡ ἀργότερα, λιγότερο ἡ περισσότερο, ὅμως ἡδη πρίν ἀπό τήν ἵκανοποίησή τους ἡ παράλληλα μ' αὐτήν καταπολεμήθηκε μέ τή βοήθεια διαφόρων, τόσο παραδοσιακῶν ὅσο καί μοντέρνων ὑφολογικῶν μέσων ἡ (ἄρρητη) θεμελιώδης ἀποδοχή τοῦ Bildungsroman, ὅτι δηλαδή τό πρόσωπο κατέχει πάγια ούσια καί μέ βάση αὐτήν εἶναι ἵκανό νά ἐξελιχθεῖ ἔλλογα προσανατολιζόμενο σέ κανονιστικές ἀρχές. Γιά νά είμαστε ὀχιβέστεροι, πρέπει νά ποῦμε ὅτι ἡ ἵκανότητα τοῦ προσώπου νά ἐξελίσσεται ἀμφισβητήθηκε πρίν ὀχόμη ἀμφισβηθεῖ τό γεγονός ὅτι κατέχει μά πάγια ούσια — ὅταν ὅμως ἐπαψε νά γίνεται δεκτή ἡ ἵκανότητα τοῦ προσώπου νά ἐξελίσσεται, τότε πιά ὡς ούσια του θεωρήθηκε κάτι ἐντελῶς διαφορετικό ἀπό

έκεινο που ύποβάσταζε τήν έξέλιξη τοῦ χαρακτήρα, όπως τήν περιέγραφε τό Bildungsroman.¹ Η μεγάλη ἀμφισβήτηση τῆς ἀστικῆς εἰκόνας γιά τόν ἄνθρωπο μέσα στή λογοτεχνία ἀρχίζει μέ τή νατουραλιστική περιγραφή τῆς μοιραίας ἐπιβολῆς τυφλῶν ψυχορμήτων καί παθῶν πάνω στόν Λόγο τοῦ ἄνθρωπου.² Ενάντια στό ἀστικό ἐγχείρημα νά νοηθεῖ ὁ ἄνθρωπος ως φύση καί συνάμα ως κύριος πάνω στή (δική του) φύση, ἐδῶ ἀπορροφᾶται ὀλότελα ἀπό τή φύση. Καί αὐτήν τή φορά δέν πρόκειται γιά ἔκεινη τήν κανονιστικά νοούμενη φύση, ἡ ὅποια ἀφηνόταν πρόθυμα στήν καθοδήγηση τοῦ Λόγου, ἀλλά γιά μά φύση που ἐδρεύει στά μάχια τῆς σάρκας ως στοιχειωκό ἐνστικτο καί ἀργά ἡ γρήγορα τσακίζει κάθε ἀντίσταση τοῦ Λόγου.³ Ο ἄνθρωπος παρουσιάζεται ως δοῦλος δυνάμεων ἰσοδύναμων μέ ἓνα ἀναπόδραστο πεπρωμένο, ἡ συνείδησή του γίνεται παιγνίδι ἡ καί ὅργανο στά χέρια τοῦ ἀσυνειδήτου του που διψᾶ πρό παντός γιά δύο πράγματα: γιά ἴσχυ (ώς κυριαρχία, ως φήμη ἡ ως πλοῦτο) καί γιά γενετήσια ἵκανοποίηση. Καθώς ἀποκόπτονται ἀπό ὅποιαδήποτε ὄλη μέριμνα, οἱ δύο αὐτοί σκοποί καταστρέφουν ἀναγκαστικά τήν ἰσορροπία Λόγου καί ψυχορμήτων, πολιτισμοῦ καί φύσης, καί ἴδιαίτερα ἡ ἀχαλίνωτη γενετήσια ἵκανοποίηση ἀπειλεῖ νά τινάξει στόν ἀέρα χαρακτηριστικές ἀστικές συμβάσεις καί θεσμίσεις (οἰκογένεια).⁴ Η ἀντιαστική αἰχμή αὐτῆς τῆς εἰκόνας γιά τόν ἄνθρωπο δείχνεται ὀκόμα καθαρότεραι ὅταν ἡ ἄγρια ἀποδέσμευση τοῦ γενετήσιου ἐνστικτού δέν οἴκτιρεται ως ὑποδούλωση τοῦ ἔλλογου μέρους τοῦ ἄνθρωπου, ἀλλά ὑμνεῖται ως ἀπελευθέρωση τοῦ ὅλου ἡ τοῦ «ἀληθινοῦ» ἄνθρωπου καί ἀναπτύσσεται ἔνας μυστικισμός τῆς σάρκας, που παρουσιάζει τή γενετήσια πράξη ως λυτρωτική ἀναβάπτιση τοῦ ἀτόμου στίς ἀδολες πηγές τῆς ζωῆς. Σέ θετικό φῶς ἐμφανίζεται ἡ ἀνατίμηση τοῦ ἀσυνειδήτου καί τοῦ ἀνορθολογικοῦ καί στίς περιπτώσεις ὅπου στίς ὅγονες ἀναστολές τοῦ Λόγου ἀντιπαρατίθεται ἡ ἀπελευθερωτική ἐπήρεια τοῦ ὄνειρου καί τῆς φαντασίας.⁵ Αν οἱ πραγματικοί μηχανισμοί τῆς ἀνθρώπινης σκέψης ἐν γένει βρίσκονται στό ὄνειρο, τότε δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει Λόγος ἵκανός νά τά βγάλει πέρα μέ τίς δυνάμεις τοῦ ἐνστικτού, οἱ προσπάθειες τοῦ κανονιστικοῦ Λόγου εἶναι λοιπόν στήν πραγματικότητα ἀσκοπες σκιαμαχίες.

Στό πλαίσιο τῆς ἀστικῆς σύνθεσης ἡ κυριαρχία τοῦ Λόγου μέσα στόν ἄνθρωπο θά ἔριχνε τή γέφυρα ὀνάμεσα σέ φύση καί πολιτισμό καί ἔτοι θά ἔξαντικειμενώκευε τήν προσωπικότητα καί τήν ἀτομικό-

τητα μέσα στίς συνθήκες τῆς κοινωνίας καί τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ κυριαρχία τοῦ ἐνστικτώδους καί τοῦ ἀνορθολογικοῦ εἶχε λοιπόν ἀναγκαστικά τό ἀντίθετο ἀποτέλεσμα, δηλαδή ἀπέκοψε τό ἄτομο ἀπό τίς κοινωνικές καί πολιτισμικές του συνάφειες καί τό ξανάριξε στίς σκοτεινές περιοχές τῆς ὑπαρξής του, ὅπου δέν μποροῦσε νά εἶναι παρά μοναχό του. "Οχι λιγότερο μοναχικός εἶναι ὅμως καί ἔνας ἐντελῶς διαφορετικός ἀντιαστικός τύπος πού ἐμφανίζεται συχνά στό μαθιστόρημα τοῦ 20οῦ αι. Τοῦτος ὑπακούει στίς κυρίαρχες ἀποφάσεις τοῦ πνεύματός του καί μπορεῖ νά ἀντέξει ὅλες τίς στερήσεις καί τίς θυσίες προκειμένου νά δράσει σύμφωνα μέ τίς ἀποφάσεις του. "Ομως ἔκεινο πού ἀποφασίζει δέν εἶναι παρά ἡ ἀμιγής δράση, ἡ ὅποια θά τόν γλυτώσει ἀπό τόν ἀποπνικτικά στενό ὁρίζοντα, τή μετριότητα καί τούς δειλούς συμβιβασμούς τῆς ἀστικῆς ζωῆς, εἶναι ὁ ἀκτιβιστής, ὁ desperado, πού ἀγωνίζεται γιά χάρη τοῦ ἀγώνα. "Ασφαλῶς, ὁ ἀγώνας του βρίσκεται πάντοτε στήν ὑπηρεσία κάποιας ὑπόθεσης, ὅμως ἔκεινο πού τόν μεθάει δέν εἶναι ἡ ὑπόθεση καθ' αὐτήν παρά τό αἴσθημα ὅτι ὑπάρχει κάτι, γιά τό ὅποιο μπορεῖ κανείς ν' ἀγωνισθεῖ. Οἱ σκοποί τῆς ἀμιγοῦς δράσης ἐμφανίζονται ἔτσι ἐναλλάξιμοι· ὁ ἴδιος ἀκτιβιστής μπορεῖ σέ δεδομένη περίπτωση νά ἀγωνισθεῖ γιά ἀντίθετους σκοπούς ἡ, ἀπεναντίας, ἀκτιβιστές πού ἀνήκουν στόν ἴδιο ἀνθρώπινο τύπο στέκουν ἀντιμέτωποι ὡς ἔχθροί, γνωρίζοντας ὅτι αὐτό πού τούς συνδέει εἶναι ἰσχυρότερο ἀπό αὐτό πού τούς κάνει νά πυροβολοῦν ὁ ἔνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου. Ἡ κανονιστική ἀρχή, ἡ ἀξία ἡ ὁ Λόγος ὑποτάσσονται στή λογική τῆς ἀμιγοῦς δράσης καί ἔτσι ἡ πρωτοκαθεδρία τοῦ πνεύματος μέσα στήν ἀμιγή δράση δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ μέ τήν ἀστική ἔννοια τοῦ δαμασμοῦ ἡ τῆς διοχέτευσης τῶν ψυχορμήτων διά μέσου τοῦ Λόγου. Τό πνεῦμα, πού ἀποφασίζει νά ἐπιδοθεῖ στήν ἀμιγή δράση καί δραστηριοποιεῖται ἐντός της, εἶναι καί τό ἴδιο ἀμιγής δράση, εἶναι δηλαδή καί τό ἴδιο ἔνα ψυχόρμητο κι ἐπομένως, ἀπό τήν ἀστική σκοπιά, ἔξισου ἀνορθολογικό ἡ τυφλό ὅσο λ.χ. καί τό ξεκομμένο γενετήσιο ἐνστικτο.

Καί στίς δύο παραπάνω περιπτώσεις μποροῦμε ὀκόμα νά μιλᾶμε γιά ούσία τοῦ ἀνθρώπου, μολονότι αὐτή δέν περιέχει πιά κανονιστικές καταβολές καί γι' αὐτό δέν ἐπιδέχεται ἔξέλιξη μέ τήν ἔννοια τοῦ Bildungsroman. Δυνατή εἶναι ἐδῶ μονάχα μιά ἔξωτερη ἔξέλιξη πού συχνά τελειώνει μέ τήν (αὐτό)καταστροφή τοῦ ἔτσι ὁρίζομενου ἀνθρώπινου ὑποκειμένου. Τό ἐπόμενο καί τελευταῖο βῆμα στόν δρόμο πρός

τή συντριβή τῆς ἀστυπῆς σύνθεσης γίνεται ὅταν ἡ οὐσία τοῦ ἐγώ, ὅπως κι ἂν ὁρίζεται αὐτή, διαλύεται σέ μιά πληθώρα λειτουργιῶν πού φέρονται ἔδω κι ἔκει ἀναζητώντας μάταια ἐνα σταθερό σημεῖο προσανατολισμοῦ. Ἡ διάλυση αὐτή παίρνει διαφορετικές, ἥπιες, ἐντονες καὶ ἀκραῖες μορφές. Μπορεῖ ν' ἀρχίσει μέ τήν ἀδιάκοπη ἐνδοσκόπηση καὶ τήν αὐτοβασανιστική αὐτοανάλυση, μέ σκληρά ἐρωτήματα γιά τά οἰκεῖα κίνητρα καὶ τήν εἰλικρίνεια τῶν οἴκείων πράξεων — μέ τόν αὐτοσπαραγμό, δηλαδή, ὁ ὅποιος τελικά ὀδηγεῖ σέ ἀδιέξοδο, καθώς ἡ ἔμμιονη ἀπασχόληση μέ ὅλο καὶ στενότερες γωνιές τῆς οἴκείας ψυχῆς συρρικνώνει ὅλο καὶ περισσότερο τόν ὁρίζοντα. Αύτό δέν ἀποτελεῖ κυρίαρχη αὐτογνωσία, πού συνοδεύει καὶ στεφανώνει τή διαμόρφωση μᾶς ὄλόπλευρης προσωπικότητας, παρά ἐκφυλίζεται σέ μονομανία καὶ σημαίνει ὀκριβῶς παραίτηση ἀπό τήν καθολικότητα καὶ ἀπό τήν ἐποικοδομητική ἐκδίπλωση τῶν οἴκείων καταβολῶν. Ἡ διάλυση τοῦ ἐγώ προχωρεῖ ὀκόμα παραπέρα, ὅταν τοῦτο δέν μπορεῖ πιά νά συγκεντρωθεῖ οὔτε κάν γύρω ἀπό τόν πόλο τοῦ αὐτοσπαραγμοῦ του. Τότε ἀποτελεῖ ἀπλῶς μά συνεχῶς διακοπτόμενη καὶ ἀδιάλειπτα συνεχιζόμενη ροή αἰσθητήριων ἀντιλήψεων καὶ ἐντυπώσεων, ἡ ὅποια δμως δέν ἔχει οὔτε κοίτη οὔτε κάποια πρόδηλη κατεύθυνση· στόν βαθμό πού ἡ ρευστή τούτη μάζα ὑπάρχει ὀκόμη ὡς ἐγώ, παίρνει τή μορφή τοῦ δοχείου μέσα στό ὅποιο βρίσκεται, μέ ὅλα λόγια τό ἐγώ ὑπάρχει μόνον ὡς προϊόν μᾶς παροδικῆς διάταξης ἡ ὡς προϊόν τῆς στιγμαίας πίστης στήν ὑπαρξη ἐνός ἐγώ. Δέν μπορεῖ νά σχηματισθεῖ ἐνα πάγιο αἰσθημα ταυτότητας, τό ἐγώ αἰσθάνεται συνεχῶς σάν κάποιος ὄλλος καὶ τελικά παύει ν' ἀναζητᾶ μεσολαβήσεις καὶ συμφιλιώσεις ἀνάμεσα στίς διάφορες ταυτότητές του· ἐνεργεῖ ἀπλῶς μέ βάση τίς ἐκάστοτε ἐπικρατέστερες παρωθήσεις, ἡ ἐσωτερική του ζωή κατακερματίζεται καὶ ὁ κατακερματισμός αὐτός μεταφέρεται ὀκολούθως στόν ἐξωτερικό κόσμο. Κατακερματισμένο ἐγώ καὶ κατακερματισμένος κόσμος μποροῦν προφανῶς νά συναντηθοῦν καὶ νά διασταυρωθοῦν μόνο κατά τρόπο ἐξαιρετικά ἀντιφατικό καὶ ἀστάθμητο — ἐν πάσῃ περιπτώσει δέν προκύπτει πιά μιά κατάσταση ὅπου ἐνας ὄλότμητος ἀνθρωπος, ὅπως λ.χ. ὁ τραγικός ήρωας, στέκει ὄλυγιστος ἀπέναντι στόν κόσμο, γνωρίζοντας τί τόν συνδέει μ' αὐτόν καὶ τί τόν χωρίζει ἀπ' αὐτόν. Ἐφ' δσον τό πρόσωπο δέν κατέχει πάγια ούσια, παρά συνίσταται ἀπό σχέσεις, μεταβάλλεται ἀδιάκοπα ἀνάλογα μέ τόν χαρακτήρα καὶ τίς μεταπτώσεις τῶν σχέσεών του πρός τούς ὄλλους· φορᾶ ἐκάστοτε

διαφορετικά προσωπεῖα, μέ τά ὅποια ταυτίζεται κάθε φορά, καὶ ἀφοῦ δέν εἶναι τίποτε ὄλλο ἀπό τό σύνολο τῶν προσωπείων του, δέν μπορεῖ οὔτε μέ τόν ἑαυτό του νά βρίσκεται σέ ἀρμονία οὔτε καὶ τούς ὄλλους νά πείσει ὅτι εἶναι ἐνιαῖο. Πάντοτε χαίνει ἔνα χάσμα ὀνάμεσα στήν ἑκάστοτε αὐτοεκτίμηση τοῦ προσώπου καὶ στή γνώμη τῶν ὄλλων γιά τό ἔνα ἡ γιά τό ὄλλο του προσωπεῖο, καὶ ὁ μόνος τρόπος γιά ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τίς διμισκολίες πού προκύπτουν ἀσταμάτητα εἶναι ἡ δημιουργία ὅλο καὶ καίνουργιων προσωπείων καὶ ἡ φυγή σέ ὅλο καὶ νέους ρόλους. Τελικά ἡ πραγματικότητα ὑπάρχει μοναχά στήν προπτική ὑποχειρέμένων πού καὶ τά ἴδια δέν γνωρίζουν ἀπό ποιά κίνητρα βλέπουν τήν πραγματικότητα ἔτσι κι ὅχι ὄλλιῶς καὶ γιά ποιούς λόγους πράττουν ἡ θά ὅφειλαν νά πράξουν ἔτσι κι ὅχι ὄλλιῶς.

Ἡ διάλυση τοῦ οὐσιακοῦ πυρήνα τοῦ προσώπου σέ μεταβλητές λειτουργίες καταλήγει στήν ἐξάλειψη τοῦ προσώπου ὡς προσώπου. "Ο, τι προηγουμένως ἦταν πρόσωπο ἐμφανίζεται τώρα ὡς ἀπλό σημεῖο κινούμενο κατά μῆκος μᾶς γραμμῆς, ἡ ὅποια ἀπό τήν πλευρά της τέμνεται δίχως ὀναγκαῖο λόγο μέ ὄλλες τέτοιες γραμμές. Θεωρούμενο ἐκ τῶν ἔσω, τό σημεῖο πού ἀντιπροσωπεύει τό πρόσωπο παραμένει φορτισμένο μέ ὄνειρα, μυθικούς καὶ γενετήσιους συνειρμούς, φαντασίες ἡ νευρώσεις· καθοριστική ὅμως τώρα εἶναι ἡ θεώρηση ἐκ τῶν ἔσω, κι αὐτή δείχνει ὅτι πρόσωπα ἔτσι φορτισμένα, δηλαδή διαλυμένα, μόνο σημεῖα μποροῦν ν' ἀποτελοῦν, ὅταν κανείς τά βλέπει ὅχι μεμονωμένα, παρά στήν ὄλότητα τῶν ἀμοιβαίων τους σχέσεων. Τότε ἡ κοινωνία τῶν ἐσωτερικά διαλυμένων προσώπων φαίνεται στόν παρατηρητή σάν σωρός μυρμηγκιῶν πού κινοῦνται πρός διαφορετικές κατευθύνσεις, σχηματίζοντας διάφορες διατάξεις καὶ διάφορους συνδυασμούς. Μόλις ἡ ψυχολογική ὀνάλυση τοῦ ἀτόμου περατωθεῖ μέ τή διαπίστωση τῆς διάλυσης τοῦ προσώπου, τήν ὀκολουθεῖ —ὅταν τεθεῖ τό ἔρωτημα τί εἴδους κοινωνία συνιστοῦν τέτοια πρόσωπα— ὅχι κάποια κοινωνική ψυχολογία, ὄλλα μιά ἀφηρημένη δομική διδασκαλία πραγματευόμενη τήν ὄλότητα τῶν σχέσεων ὀνάμεσα στά πρόσωπα πού ἔχουν μεταβληθεῖ σέ σημεῖα. Μέ ὄλλα λόγια: τό ἐσωτερικά διαλυμένο πρόσωπο ὡς μέλος μᾶς κοινωνίας ἀποτελεῖ ἔνα ἀδύναμο, στερημένο ταυτότητας καὶ ὀνώνυμο σημεῖο, τό ὅποιο χάνεται μέσα στήν ἀχρωμία καὶ στήν ὀνωνυμία ἀπρόσωπων δομῶν, ἐνῶ τά ἀτομικά γνωρίσματα τοῦ προσώπου συρρικνώνονται σέ ἀπλά σημεῖα. Ἡ ἐσωτερική διάλυση τοῦ προσώπου μεταπίπτει στήν κατάτμηση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς σέ ἄτο-

μα — καί τότε ἔρχεται ἡ στιγμή ὅπου τό διαλυμένο πρόσωπο αἰσθάνεται ως ἀπλό σημεῖο ἢ ως παίγνιο στά χέρια ἀνεξέλεγκτων καί ἀδιάγνωστων δυνάμεων. Πάνω ἀπό μιά χαοτική ψυχή μπορεῖ νά στέκει μοναχά μιά ζοφερή καί καταθλιπτική ἔξουσία ἢ αὐθεντία, ἢ ὅποια εἶναι ὀκαταμάχητη ὀκριβῶς ἐπειδή δέν ἀποτελεῖ τίποτε ἄλλο παρά τίς ἀνώνυμες ἔκεινες δομές πού συγχρατοῦν τά πρόσωπα ἀφοῦ πιά τοῦτα ἐδῶ ως κοινωνικές ὑπάρξεις ἔχουν μεταβληθεῖ σέ σημεῖα ἢ ἀτομα.

‘Η ἀναγωγή τοῦ προσώπου σέ μιάν ἀνορθολογική ούσια καί ἡ διάλυσή του ἀποτέλεσαν ἵσως τή θεαματικότερη πράξη κατά τή συντριβή τῆς ἀστικῆς σύνθεσης. Γιατί σέ τούτην ἐδῶ τό πρόσωπο ως προσωπικότητα ἢ ως ἐκδιπλωμένη ἀτομικότητα βρισκόταν στό ἐπίκεντρο καί ἐπί πλέον δέν ἥταν ἀπλῶς ἕνα μέρος, ἄλλα καί ὁ τύπος τοῦ “Ολου, δηλαδή ἢ ὠραιότερη καί πολυτιμότερη ἐνσάρκωση τῆς δομῆς καί τοῦ πνεύματός του. Εἶναι λοιπόν παραπλανητικό νά παραβλέπουμε τό είδοποιό ἀντιαστικό νόημα τῆς νέας λογοτεχνικῆς εἰκόνας γιά τό πρόσωπο ἢ γιά τό ἐγώ καί νά μιλᾶμε ἀόριστα ἢ παθητικά γιά τό ἀδιέξοδο καί τήν ἐσωτερική κατάρρευση τοῦ ἀνθρώπου μετά τόν θάνατο τοῦ Θεοῦ κτλ. Γύρω στό 1900 ὁ Θεός εἶχε πάψει ἥδη ἀπό πολύν καιρό νά διευθύνει τίς ἀνθρώπινες ὑποθέσεις· στήν ἀστική κοσμοεικόνα στεκόταν ἐντελῶς στό βάθος ἢ ἥταν κυρίως ἥθική βαθμίδα δικαιοδοσίας, μέ τήν ἔνοια ὅτι λειτουργοῦσε ως ἐγγυητής τῶν ἀστικῶν κανονιστικῶν ἀρχῶν καί ἀξιῶν. “Ωστε ὁ Θεός ἔκεινος, τοῦ ὅποίου ὁ θάνατος διασηρύζθηκε ἀπό τόν λογοτεχνικό-καλλιτεχνικό μοντερνισμό καί ἀπό τήν πρωτοπορία, δέν μποροῦσε πιά νά εἶναι ὁ παλιός, ἥταν ἀπλῶς ὁ συνταξιοῦχος, στόν ὅποιο τόν μετέτρεψε ἡ νεότερη (ἀστική) φυσική ἐπιστήμη — μολονότι οἱ ἔχθροί τῆς ἀστικῆς τάξης, μέ εύνόητη πολεμική ὑπερβολή, ἔτειναν νά ταυτίζουν τήν ἀστική καί τήν παραδοσιακή ἐκαλησιαστική ἔνοια τοῦ Θεοῦ, θεωρώντας τόν ἀστό καί τόν παπά ως ἰσότιμους στύλους τῆς («ἀντίδρασης»), ἐνῶ ἀντίστροφα πολλοί ἀστοί καί ἀστοί στοχαστές μέσα στόν φόβο τους ἀπέναντι στή ριζοσπαστικότητα τῶν νέων ρευμάτων ρίχτηκαν στήν ἀγκαλιά τοῦ παραδοσιακοῦ ἐκαλησιαστικοῦ Θεοῦ. “Ἐτσι δημιουργήθηκε ἡ ὄπτικη ἀπάτη ὅτι ὁ θάνατος («τοῦ») ἀνθρώπου ἀναγκαστικά ὀκιλούθησε τόν θάνατο τοῦ Θεοῦ (ὅπου βέβαια ὁ Θεός δέν δριζόταν ἐπακριβῶς). “Ομως ὁ Θεός δέν πέθανε μοναχός του, παρά μαζί του καταποντίσθηκε καί ἡ ἀστική σύνθεση — καί ὀκριβῶς ἡ τελευταία τούτη διαδικασία συνέπεφε τή διάλυση τοῦ προσώπου· γιατί δέν διαλύθηκε ὁ χριστιανικός-

μεσαιωνικός, παρά ό αστικός-μοντέρνος ὄνθρωπος, για νά μήν ποῦμε δτι ό ὄνθρωπος καί τό πρόσωπο ώς ὄντολογικῶς αὐτοτελῆ μεγέθη ούσιαστικά ήσαν αστικές ἀνακαλύψεις, οι όποιες ὄκολούθως ἐπαναγνωρίσθηκαν μέσα στόν παραδοσιακό χριστιανισμό μέ τήν πρόθεση νά τεθεῖ αὐτός στήν ὑπηρεσία αστικῶν σκοπῶν. Ἡ ἐσώτερη σχέση ὄναμεσα στή διάλυση τοῦ προσώπου καί στή διάλυση τῆς συνεκτικῆς αστικῆς κοσμοεικόνας γίνεται στό ὄντιαστικό μυθιστόρημα πρόδηλη στό δτι ἔκτος ἀπό τό ἐγώ τά σαφῆ του περιγράμματα τά χάνει καί ἔκεινο, μέσα στό δποιο τό ἐγώ κινοῦνται καί διαμορφωνόταν. Καί ἐπειδή στό αστικό μυθιστόρημα ή ὄναμέτρηση ή ή ἀμοιβαία διείσδυση ἐγώ καί κόσμου συντελοῦνται στό πλαίσιο μᾶς πλοκῆς καί ἔξεικονιζόταν μέ τά ὄντιστοιχα ὄφολογικά μέσα, γι' αὐτό τώρα ἐκλείπει ή συνεκτική καί ἔξακολουθητική πλοκή. Τό ἐπωκό στοιχεῖο φθίνει, ή μορφή γίνεται ἐλεύθερη καί ὄνοιχτή, ἐφ' δσον πρέπει νά παραμείνει ἀρκετά ἐλαστική γιά νά περικλείσει ὄντικείμενα πού δέν συνομαδώνονται γύρω ἀπό κάποιο ἐνοηματωμένο ἐπίκεντρο. Ἡ πλοκή τοῦ μυθιστορήματος μπορεῖ νά γενηθεῖ οίονεί ἐκ τοῦ μηδενός καί δποιοδήποτε στοιχεῖο του μπορεῖ νά βρεθεῖ προσωρινά στό ἐπίκεντρο· μερικές φορές τό μυθιστόρημα δέν ἀφηγεῖται τήν ιστορία, τήν δποία ξεκίνησε νά ἀφηγηθεῖ, καί τότε δέν ἀποτελεῖ τό ἴδιο παρά μιάν ἀφήγηση τῆς ἀδυναμίας νά ἀφηγηθεῖ κανείς μιάν ιστορία. Στή θέση τῆς ἀλλοτε ἐπιδιωκόμενης συνέχειας μπαίνει τώρα ή προγραμματική ἀσυνέχεια καί ή ξαφνική τροπή τῶν συμβάντων καί τῆς ἀφήγησης, ή ἀλυσίδα τῶν ἐσωτερικά ὄντικαίων πράξεων ὄντικαθίσταται ἀπό μιά σειρά ἀποφάσεων πού μποροῦν νά ληφθοῦν ἐνορατικά ή τυχαῖα. Ὁποτε τό μυθιστόρημα δέν εἶναι διαρθρωμένο ώς διαδοχή ὄνειρικῶν εἰκόνων, τότε συνίσταται ἀπό θραύσματα συμβάντων, ἀπό σπαράγματα συνομιλιῶν, ἀπό ὄνολοκλήρωτες πράξεις· ή πραγματικότητα ἐμφανίζεται ἀμορφη καί ἀπλώνεται σάν ποτάμι δίχως ὅχθες. Τά ἀποσπάσματα, πού αἰωροῦνται μέσα στό χάος, τά συνδέει σ' ἓνα ὄλο μονάχα ή δραστηριότητα ἐνός ὑποκειμένου πού συνείρει καί συνδυάζει, δηλαδή τοῦ συγγραφέα.

Καθώς ή πλοκή ώς παράγοντας τῆς μυθιστορηματικῆς σύνθεσης ὑποβιβάζεται ή ἐκλείπει, ξεθωριάζει ή χάνεται καί ή περιγραφή τοῦ κοινωνικοῦ καί ιστορικοῦ περίγυρου, μέσα στό δποιο διαδραματιζόταν ή πλοκή. Τό μυθιστόρημα στρέφεται κυρίως ή ἀποκλειστικά στόν ἐσωτερικό κόσμο, γίνεται ψυχολογικό μέ ἔνωια ἄκρως ὑποκειμενική.

"Όμως τό ύποκείμενο, γιά τό δόποιο πρόκειται έδω, δέν έξελίσσεται πιά κατά τό πρότυπο τοῦ Bildungsroman, γιατί μά τέτοια έξελιξη μποροῦσε νά συντελεσθεῖ μονάχα μέσω τῆς ἀναμέτρησής του μέ τόν κοινωνικό κόσμο, δηλαδή μέσω μιᾶς πλοκῆς. "Ετοι οι χαρακτῆρες δέν περιγράφονται ώς έδραιες, ὅν καί έξελισσόμενες ὄντότητες, παρά οίονεί φωτογραφίζονται σέ διάφορες στιγμές τῆς ζωῆς καί τῆς δράσης τους, καί έπαφίεται στόν ἀναγνώστη νά συμπληρώσει τά κενά καί νά καταρτίσει τήν είκόνα τοῦ συνόλου. Τοῦτος ὁ ψυχολογισμός ἀνακρεῖ τήν ἀστική ἀξίωση έξαντικειμενίκευσης τῆς προσωπικότητας μέσω μιᾶς ἐσκεμμένης ὀρθολογικῆς δράσης στό πλαίσιο τῆς κοινωνίας. 'Αλλά κατά παράδοξο τρόπο τό ύποκείμενο γίνεται παντοδύναμο ἀκριβῶς τή στιγμή τῆς μέγιστης ἀδυναμίας του. Γιατί στό έξης ή πραγματικότητα ὑφίσταται μονάχα στήν προοπτική τῆς συνείδησης καί ώς λειτουργία τῆς συνείδησης, χωρίς γιά τοῦτο νά παύει νά θεωρεῖται ώς ή πλήρης καί δλόκληρη ή ἐν πάσῃ περιπτώσει ή μόνη ἐνδιαφέρουσα καί καίρια πραγματικότητα. Τό ύλικό ή ή πλοκή (τά ἀπομεινάρια της) παρουσιάζονται ἔτσι ὅπως κατακομματιάζονται καί ἀνασυγχροτοῦνται μέσα στή ροή τῆς συνείδησης, δηλαδή βλέπονται μέσα ἀπό τόν φουκό τῶν ἀναμνήσεων, τῶν αἰσθημάτων, τῶν φαντασιώσεων καί τῶν ἐντυπώσεων τοῦ ἐκάστοτε ύποκειμένου· έδω δέν πρόκειται γιά ἀπλή ἐμβάθυνση στήν ψυχολογία τῶν χαρακτήρων, ἀλλά γιά τή θεώρηση, καί μάλιστα τή δημιουργία, τῶν πραγμάτων μέ τούς μηχανισμούς τοῦ συνειδητοῦ καί τοῦ ἀσυνείδητου μέρους τῆς ψυχῆς. Τά ύφολογικά μέσα πού χρησιμοποιοῦνται έδω (έσωτερικός μονόλογος, ὅπου ἐπικρατοῦν οἱ ἐλεύθεροι συνειρμοί· έξωτερικός μονόλογος, ὅπου τό ύποκείμενο ἀπευθύνεται κατά φαντασίαν στούς ἄλλους μιλώντας συνεκτικά· περιγραφή τῶν ἐσωτερικῶν διαδικασιῶν ἀπό τή σκοπιά τοῦ παντογνώστη συγγραφέα) ήσαν γνωστά ήδη στό ρεαλιστικό μυθιστόρημα, τώρα ὅμως ἀλλάζει ή λειτουργία τους, καθώς βρίσκουν ἐφαρμογή μέσα σέ μιά σύνθεση ἔξ ἀρχῆς σχεδιασμένη ἀπό τή σκιά τοῦ ύποκειμένου. 'Επί πλέον ή τεχνική τοῦ μοντάζ χρησιμοποιεῖται τώρα πολύ συνεπέστερα, καί μάλιστα προγραμματικά, ἐν μέρει γιά νά παρασταθεῖ καί ἐν μέρει γιά νά γεφυρωθεῖ χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀφήγησης ή κατάτμηση τοῦ χώρου καί τοῦ χρόνου μέσα στή ροή τῆς συνείδησης. Τά συστατικά στοιχεῖα τῆς ροής τῆς συνείδησης, ὅπως ἀναλύονται μικροσκοπικά, φαίνονται καθ' αὐτά αὐτοτελῆ καί ισότιμα, ἐπομένως μποροῦν ὅλα τους ἔξ ίσου νά ἀποτελέσουν τήν πρώτη ή τήν ἐκάστοτε ἀρχή τῆς

άφήγησης. 'Ακριβώς λόγω τῆς κατ' ἀρχήν ἴσοτιμίας τους μποροῦν μονάχα νά μονταρισθοῦν μεταξύ τους, ὅχι δικαίως καί νά ἐνταχθοῦν σέ μια σύνθεση σύμφωνα μέ τό σχῆμα «"Ολο-μέρη»'. Τό μοντάζ συνιστᾶ ἀναγκαιότητα πού προκύπτει ἀπό τήν ἐπιχράτηση τῆς ἀναλυτικῆς τοποθέτησης ἀπέναντι στή συνθετική πρόθεση.

'Η ύποχώρηση τοῦ ἐπικοῦ στοιχείου μπροστά στό στοχαστικό, τοῦ ἀντικειμενικοῦ μπροστά στό ύποκειμενικό καί τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ μπροστά στό μουσικό συνεπιφέρει τώρα μιά προσέγγιση μεταξύ μυθιστορήματος καί λυρικῆς ποίησης, ἡ ὅποία φαίνεται στή γλωσσική χρήση καί συνάμα στήν ἀντίληψη γιά τή λειτουργία καί τή θέση τῆς γλώσσας. Μόνον ἡ εύκαμψία ἡ καί ἡ πολυσημία τῆς λυρικῆς γλώσσας καθιστᾶ δυνατή τή γεφύρωση λογικῶν κενῶν καί ἀντιφάσεων, συνεπῶς καθιστᾶ δυνατή τήν καινούργια, λίγο ἡ πολύ χαλαρή συναρμογή τῶν θραυσμάτων ἔκείνου πού κάποτε φαινόταν ἐνιαῖο. Τώρα ἡ γλώσσα δέν ἔχει νά δώσει μέσα ἀπό τή συνοχή της τά διαγράμματα σταθερῶν δεδομένων, ἀλλά νά ἀποκαλύψει κάτι τι μέσα στή λόγιμη τοῦ ἀποσπάσματος καί μέ τούτη τήν πρωτογενή καί αἰφνιδιαστική ἀποκάλυψη νά φωτίσει σέ μιά μόνο στιγμή βαθύτερες συνάφειες. 'Από τήν ἄλλη μεριά, ἡ αὐθόρυμητη ἡ ἐσκεμμένη παραβίαση τῶν γραμματικῶν καί συντακτικῶν κανόνων σκοπεύει νά ύποδηλώσει καί συνάμα νά ἀναπαράγει αἰσθητικά τήν ἥδη συντελεσμένη κατάρρευση τῆς νοηματικῆς ἡ λογικῆς συνοχῆς τοῦ κόσμου. Δημιουργοῦνται ἴδιωματικές γλώσσες, που κάθε μιά τους μπορεῖ μέσω τῆς τεχνικῆς τοῦ μοντάζ καί τοῦ κολλάζ νά ἐνσωματώσει στοιχεῖα ἡ παραθέματα ἀπό ἄλλες ἴδιωματικές γλώσσες ἡ ἀπλῶς τεκμηριωκό ύλικό. 'Η γλώσσα γίνεται γελοιογραφία, καί ἡ παρωδία τῆς γλώσσας εἶναι παρωδία τῆς δῆθεν λογικῆς συνοχῆς τοῦ κόσμου. 'Η ἀλλαγή ἐνός γράμματος μπορεῖ νά συνεπιφέρει τήν ἀλλαγή τοῦ νοήματος τῆς λέξης, ἔτσι τό νόημα φαίνεται σ' ὀλόκληρη τήν τυχαιότητά του ὡς φευγαλέα διασταύρωση στοιχείων στό πλαίσιο μιᾶς λειτουργίας, πίσω ἀπό τήν ὅποία δέν βρίσκεται καμμία ούσια. In extremis πρέπει νά βρεῖ ὁ ἴδιος ὁ ἀναγνώστης τή γραμματική καί τό συντακτικό, μέ τή βοήθεια τῶν ὅποίων μπορεῖ νά ἀνιχνεύσει τό κείμενο, δηλαδή νά ἀνακαλύψει τό νόημα τῆς προσφερόμενης γλωσσωτῆς ὕλης, σ' αὐτόν ἐπαφίεται λοιπόν νά ἀποκαταστήσει τίς ἀναγκαῖες λειτουργικές σχέσεις ἀνάμεσα στά γλωσσικά στοιχεῖα. Καί μπορεῖ νά τό κάμει χωρίς δυσκολία, ἐπειδή τοῦτα τά στοιχεῖα μέ τήν ἀπλή συμπαράταξή τους μέσα στό κείμενο δέν σκοπεύουν